

PREFAȚĂ

Punct culminant în evoluția chestiunii orientale în secolul al XIX-lea, criza declanșată în 1875, ce avea să producă, trei ani mai târziu, schimbări majore în configurația politică și teritorială a Sud-Estului Europei, a adus în prim plan dorința statelor zonei de a se constitui în națiuni de sine stătătoare, libere și independente. Pentru lumea occidentală și central-europeană, ca și pentru guvernanții de la București și pentru principele Carol, devenea tot mai clar că un conflict între Rusia și Imperiul Otoman era iminent, iar România nu putea rămâne în afara lui. În acest sens pregătirile pentru participarea la război devin prioritare mai ales în a doua jumătate a anului 1876, fiind impulsionate și de victoriile armatei otomane împotriva sârbilor. În octombrie 1876 Parlamentul României vota un credit de 4 milioane lei pentru armament, alți 400 000 de lei fiind destinați concentrărilor și menținerii sub arme a rezerviștilor peste termenul limită, iar o lună mai târziu au fost înființate 8 regimente de dorobanți. Inițiate încă din toamna anului 1876 tratativele cu Rusia privind condițiile trecerii prin România a armatei ruse au fost finalizate la 4/16 aprilie 1877 prin semnarea, la București, a convenției româno-ruse de către Mihail Kogălniceanu, ministrul Afacerilor Străine român și baronul Dimitrie Stuart, agent diplomatic și consul al Rusiei la București. Actul era completat de o convenție specială ce reglementa detaliile privind trecerea trupelor ruse și relațiile cu autoritățile române. În perspectiva unui atac, unități ale armatei române au fost concentrate în principalele porturi de la Dunăre: Giurgiu, Oltenița, Calafat, Turnu Măgurele, pentru a împiedica mutarea frontului la nordul Dunării. La 12/24 aprilie 1877 Rusia a declarat război Imperiului Otoman, armatele sale intrând pe teritoriul României încă din ziua precedentă. Sublima Poartă a răspuns în scurt timp prin atacarea porturilor românești de la Dunăre. Astfel la 21 aprilie/3 mai au fost bombardate Brăila, iar la 26 aprilie/8 mai Calafat, Bachet, Oltenița, Calafat, artileria română fiind nevoită să riposteze. România și Imperiul Otoman intrau practic în război, fapt întărit de moțiunea Camerei Deputaților și Senatului care atesta „starea de răzbel ce este creată României de însuși guvernul otoman”. La 9/21 mai cele două camere ale Parlamentului României au votat cu o majoritate zdrobitoare de voturi moțiunea prin care luau act de războiul dintre România și Turcia și de ruperea legăturilor cu Poarta, declarând România independentă și „o națiune de sine stătătoare”. După ce au sprijinit trupele rusești la trecerea Dunării, armata română s-a implicat activ în conflictul de la sudul Dunării, participând la

luptele de la Nicopole, la asaltul asupra redutelor Grivița I și II, Opanez, a cetății Rahova, aducându-și o contribuție decisivă la cucerirea Plevnei, la ocuparea Smîrdanului apărat de trei redute și a Vidinului. Independența României avea să fie recunoscută de marile puteri în cadrul Congresului de pace de la Berlin.

Dorința de independență, de propășire, de modernizare și europenizare a românilor, și numai a lor, au fost privite cu deosebit interes de lumea europeană. Aflați în trecere sau zăbovind un timp mai îndelungat în țările române, străinii au fost deopotrivă martori nu numai ai revoluțiilor de la 1821 și 1848, ai perioadei de plămădire a conștiinței naționale și de naștere a opiniei publice, de făurire a instituțiilor, a transformărilor inițiate pe plan economic și social, dar și ai proclamării și câștigării pe câmpul de luptă al independenței naționale. Aristocrați, membri ai unor ilustre familii ale Europei, militari, diplomați, literați, medici, profesori, artiști plastici, reporteri fotografi și corespondenți de presă, unii recunoscuți pentru articolele publicate, alții la începutul unei cariere jurnalistice, artiști ai scenei, dar și „simpli turiști”, cum se defineau în propriile însemnări, ne-au lăsat mărturii scrise despre oamenii și evenimentele la care au fost martori, de la câteva rânduri sau pagini, la note de călătorie, reportaje apărute în prestigioase publicații, până la lucrări consistente, ce conțin relatări, observații sau opinii. Aceștia li se adaugă importante și valoroase mărturii iconografice (schițe, desene, picturi în ulei etc.).

Volumul de față, al XI-lea (1877–1878), întregeste seria bine-cunoscutului corpus de izvoare narative *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea* cu însemnările străinilor care au străbătut spațiul locuit de români în anii 1877–1878. Volumul reunește relatările a 30 de călători și oferă date și informații privind atmosfera din perioada premergătoare izbucnirii conflictului ruso–otoman, dar și detalii despre parcursul armatelor ruse prin România, punctele de trecere a Dunării, starea de spirit din unele unități, luptele de la Dunăre, cât și cele de pe teritoriul Bulgariei. Unele dintre izvoarele narative sunt puțin cunoscute, fiind editate în limbi de circulație restrânsă ceea ce ne-a determinat să inserăm în volum traducerile oferite de Raoul Bossy (*Mărturii finlandeze despre România*) sau de generalul Radu Rosetti (*Notele unui ofițer norvegian în timpul războiului de neatârnamare 1876–1878*).

Din dorința de a oferi un tablou complex al realităților anilor 1877–1878, editori au întocmit o bază documentară temeinică și au căutat să asigure un caracter cât mai complet și complex volumului¹. În acest sens cercetătorii care au

¹ În colecția de față au apărut până acum 10 volume. Astfel în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, 42 de călători au lăsat impresii despre români, în deceniul 1821–1830 numărul lor s-a ridicat la 30, între 1831–1840 acesta a ajuns la 46, între 1841–1846 a fost de 31, între 1847–1851 numărul peregrinilor a fost de 24, între 1852–1856 numărul lor a fost de 46, între 1857–1861 de 28, între 1862–1866 de 19, între 1867–1871 de 16, iar între 1872–1876 de 19. Vezi impresiile lor în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1822), Editura

participat la întocmirea volumului de față nu au precupețit nici un efort în depistarea și prelucrarea materialului documentar, dovadă fiind cercetările întreprinse în bibliotecile și arhivele din țară și străinătate, cât și pe internet pentru descoperirea textelor și întocmirea datelor biografice ale călătorilor. Cu acest prilej, pe lângă cei despre care aveam informații că au străbătut teritoriul locuit de români, seria peregrinilor a fost completată cu nume noi: Konstantin Nicolaevici Favrikodorov, I. I. Eleț, Dimitrie Ivanovici Ilovaiski, Ferdinand-Emanuel von Wahlberg, Charles Ryan Snodgrass, Frederick Boyle, Armand Belin, ale căror mărturii nu sunt cunoscute.

Din cei 30 de călători marea lor majoritate, adică 18 sunt militari, doi fiind medici (Ferdinand-Emanuel von Wahlberg și Charles Ryan Snodgrass). Aceștia li se adaugă un pictor, Vasili Vasilievici Vereșceaghin, care a însoțit trupele ruse în campania din Balcani în calitate de pictor oficial al armatei, trei călători pe care îi putem încadra, cu unele rezerve, în categoria turiștilor (Dimitrie Ivanovici Ilovaiski, Gottfried Waldstedt și Armand Belin), 6 corespondenți de front și artiști documentariști, printre care publicistul, criticul și autorul dramatic Frédéric Kohn-Abrest, scriitorul, publicistul și desenatorul Georges Hardouin, cunoscut sub numele de Dick de Lonlay, Apollo Mlochowski de Belina, jurnalist polonez naturalizat francez, acreditat al ziarului parizian „L'Estafette”, Washington Carroll Tevis, colaborator al ziarelor „Philadelphia Times” și „New York Times”, dar și venețianul Marco Antonio Canini, cunoscut filo-român, unul dintre jurnaliștii străini, martori ai luptelor de pe fronturile sud-dunărene în perioada războiului de independență, care a scris numeroase articole, pentru publicațiile: „Il Pungolo” (Napoli), „La Gazzetta Piemontese” (Torino), „L'Adriatico” (Veneția), „Opinione” (Milano), „Corriere della sera” (Milano). Lor li se adaugă diplomatul Cleon Rizo Rangabe, consulul Greciei în capitala României și artistul excentric Alfred de Caston, care își atribuia titlul de viconte și mai călătorise în țara noastră la sfârșitul anilor 60.

Străinii prezenți în spațiul locuit de români și pe câmpul de luptă s-au caracterizat printr-o mare diversitate etnică și religioasă, dar și printr-un grad de cultură diferit. Cei mai mulți proveneau din Occident (Marea Britanie, Franța, Germania, Danemarca, Italia, Elveția, Spania), lor adăugându-li-se cei din nordul, centrul și răsăritul Europei (Finlanda, Polonia, Austria, Rusia), dar și de peste

Academiei Române, București, 2004; *Ibidem*, vol. II (1822–1830), Editura Academiei Române, București, 2005; *Ibidem*, vol. III (1831–1840), Editura Academiei Române, București, 2006; *Ibidem*, vol. IV (1841–1846), Editura Academiei Române, București, 2007; *Ibidem*, vol. V (1847–1851), Editura Academiei Române, București, 2009; *Ibidem*, vol. VI (1852–1856) Editura Academiei Române, București, 2010; *Ibidem*, vol. VII (1857–1861), Editura Academiei Române, București, 2012; *Ibidem*, vol. VIII (1862–1866), Editura Academiei Române, București, 2013; *ibidem*, vol. IX (1867–1871), Editura Academiei Române, București, 2015; *Ibidem*, vol. X (1872–1876), Editura Academiei Române, București, 2017.

ocean, din America și chiar din Australia. Toți aceștia ne-au lăsat informații mai mult sau mai puțin detaliate despre intrarea trupelor ruse pe teritoriul României, orașele prin care au trecut, aspectul acestora și reacția locuitorilor, mijloacele de transport, despre armatele rusă și română, armamentul din dotare, uniformele soldaților și ofițerilor din ambele tabere, despre sosirea țarului Alexandru al II-lea cu suita sa la Ploiești, vizita acestuia la București, întâlnirea cu principele Carol și principesa Elisabeta. Relatările lor cuprind și date și descrieri privind evoluția frontului: luptele de la Dunăre (Brăila, Galați, Zimnicea, Calafat, Giurgiu, Oltenița), campania din Bulgaria și bătăliile pentru cucerirea redutelor Grivița, Smârdan, Plevna, viața de zi cu zi a trupelor, dar și portrete ale conducătorilor, diferiților ofițeri și ale unor soldați. Nu a fost omisă nici armata otomană, pagini întregi sau numai câteva rânduri fiind dedicate aspectului fizic, uniformelor, armamentului, planurilor de atac sau apărare, portretelor unor comandanți, dar și ororilor războiului, implicațiile luptelor asupra învinșilor și populației civile.

Așa cum am menționat, mulți dintre străinii care ne-au lăsat note, însemnări, informații despre conflict erau militari: ofițeri, subofițeri sau simpli soldați ai armatei ruse, participanți nemijlocit la operațiuni, parțial sau în totalitate, ruși, germani, finlandezi, danezi norvegieni.

Cei mai mulți călători sunt militarii finlandezi (8) care au luptat în armata rusă ca urmare a statutului Finlandei de mare ducat al Imperiului rus, urmați de ruși (6), germani (4), francezi și americani (2 de fiecare) și câte un englez, italian, danez, norvegian, ceh, polonez, grec, australian. Mulți și-au publicat impresiile, însemnările sau amintirile în anii imediat următori încheierii războiului sub formă de jurnal sau scrisori. Există și exemple de însemnări referitoare la războiul din 1877–1878 care au văzut lumina tiparului la câteva decenii după încheierea conflictului sau chiar la peste un secol, ca de pildă prusianul Richard Friedrich Albert von Pfeil und Klein-Ellguth, militar de carieră, voluntar în armata rusă, ale cărui relatări au fost publicate în 1892 sau subofițerul finlandez Victor Edward Ludwig Tuderus, care și-a scris impresiile între 1902–1905, după jurnalul ținut în timpul campaniei, dar care au văzut lumina tiparului în formă finală abia în 2009.

Dintre aristocrați se disting germanii Émile Sayn-Wittgenstein-Berlebourg²,

² Emil Sayn-Wittgenstein-Berlebourg (1824–1878) s-a căsătorit în 1856 cu Pulcheria Cantacuzino din ramura Pașcanu, fiica lui Nicolae Cantacuzino, beneficiind astfel de relațiile puternice ale familiei și moștenind, după decesul soției în 1865, moșiile acesteia. Problemele generate de bunul mers al moșiilor sale, mai cu seamă a celei de la Fântânele din județul Bacău, l-au determinat să vină de mai multe ori în Principate și apoi în România, consemnând de fiecare dată observațiile. Vezi *Amintiri și corespondență în Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea* (coord. Daniela Bușă), serie nouă, vol. VI, Editura Academiei Române, București, 2010, p. 718–721 și vol. VIII (coord. Daniela Bușă), Editura Academiei Române, București, 2013, p. 17–33. Participarea la campania de la sudul Dunării a fost de scurtă durată. Bolnav de febră și reumatism, a fost nevoit să părăsească câmpul de luptă.

fiu al prințului August Ludwig Sayn-Wittgenstein-Berleburg, intrat în armata rusă în 1849, devenit aghiotant al țarului în 1852 și cooptat, în această calitate, în suita acestuia pentru a participa la campania armatei ruse la sudul Dunării și Richard Friedrich Albert von Pfeil und Klein-Ellguth, descendent al unei vechi familii nobiliare, înrolat ca voluntar în armata rusă, ajuns până la gradul de general-maior și rămas în serviciul țarilor Alexandru al II-lea și Alexandru al III-lea. Lor li adaugă ofițerii ruși: I. I. Eleț, colonel, rănit în luptele de la Bazargic din toamna anului 1877, Vladimir Mihailovici Vonlarlarski, capitan la începutul conflictului, înaintat ulterior la gradul de colonel, ofițer de ordonanță pe lângă marele duce Nicolae, comandantul șef al armatei ruse. Dacă colonelul Eleț, în corespondența adresată fiului său, inserează informații privind viața zilnică de campanie a armatei ruse, operațiunile militare propriu-zise, starea de spirit din armată, unele considerații privind orașele românești prin care a trecut sau a fost cantonat, ori despre situația din Dobrogea după ocuparea ei de către armata rusă, Vonlarlarski se referă la asediul cetății Nicopole și cucerirea Plevnei la care a participat nemijlocit. Mărturii interesante despre Zimnicea și trecerea Dunării ne-au parvenit și de la finlandezii Ferdinand-Emanuel von Wahlberg, medic militar pe lângă al 3-lea batalion de „Skarpskytte” (trăgători) finlandezi din Garda Imperială rusă, casier al batalionului și șef al încartuirii, Anton Reinhold von Alfthan, sublocotenent în brigada I de artilerie, devenit după război adjutant al guvernatorului general al Finlandei, Victor Edward Ludwig Tuderus, subofițer în cadrul corpului de gardă, Lemminkäine, sergent major, cât și de la G. W. Eklund, Axel Lindfors, A. W. Lindgren, despre care nu deținem date privind statutul (militar sau voluntar) sau gradul militar și ale căror note sunt succinte. Dintre aceștia, Victor Edward Ludwig Tuderus, tânăr ofițer, a trăit experiența deplasării spre linia frontului și apoi a frontului propriu-zis cu mare intensitate și a considerat important să consemneze în scris pentru contemporani și urmași cele văzute, dar și să immortalizeze cu penelul aspecte, momente, fapte, portrete din timpul conflictului. Multă vreme însemnările ca și picturile, desenele, crochiurile, schițele sale au rămas în stadiul de manuscris, adică aproape necunoscute marelui public. Manuscrisul, aflat în Biblioteca Universității din Helsingfors, a văzut lumina tiparului la Helsinki abia în primul deceniu al secolului XXI (2009), sub titlul *Ceea ce am văzut și experimentat în timpul campaniei ruso-turc din 1877 și 1878*³. Finlandezul a fost impresionat de „curățenia și eleganța” orașelor prin care a trecut (Iași, Vaslui, Bârlad, Tecuci, Focșani, Râmnicu Sărat, Buzău, Ploiești, București, Zimnicea), de locuințele care „erau de cele mai multe ori construite ca niște vile, într-un stil arhitectonic ales”, fiind „tot atât de elegante înăuntru ca în afară: odăile îndeobște mari și luminoase cu ferestre duble și sobe frumoase, pereții și tavanele zugrăvite cu mult gust în ulei sau «al-fresco»”. În fiecare oraș se aflau restaurante bune și prăvălii unde găseai de

³ *Vad jag sett och upplevat under fälttaget 1877–1878.*

toate, precum și o grădină publică nelipsită, loc de întrunire preferat al locuitorilor după amiaza și seara”.

Observator și pictor oficial, detașat pe lângă statele – majore ale generalilor Mihai Dimitrievici Skobelev (cel bătrân) și Iosif Vladimirovici Gurko datorită relațiilor personale, cunoscutul pictor și neobosit călător, rusul Vasili Vasilievici Vereșceaghin, a însoțit armata rusă pe tot parcursul războiului până la Adrianopole, fiind martor ocular al luptelor de la Plevna. Vereșceaghin nu a pierdut prilejul de a realiza schițe și desene, ce vor constitui ulterior teme pentru tablouri cu caracter bataillist. Prieten cu ofițerul de marină M. L. Skridlov și fire extrem de curioasă și aventuroasă, Vereșceaghin a participat alături de acesta la torpilarea unor vase otomane, aflate în apropierea portului Giurgiu, acțiune în cursul căreia este rănit la picior și internat la spitalul Brâncovenesc din București.

Trimis ca atașat pe lângă Marele cartier general rus, danezul Marius Sophus Frederik von Hedemann, aghiotant al regelui Christian al IX-lea al Danemarcei, a luat parte la operațiunile Corpului IX, condus de generalul Nicolai Krüdener în perioada mai–noiembrie 1877. În rapoartele trimise de pe câmpul de luptă către superiorii săi din Ministerul de Război de la Copenhaga (unul fiind scris după sosirea în patrie), el oferă informații despre operațiuni, efectivele implicate, disfuncționalitățile existente, cauzele unor înfrângeri. Cum ofițerul danez și-a desfășurat activitatea pe lângă comandamentul armatei ruse, informațiile sale privesc, firesc, aceste efective, referirile la trupele române și la operațiunile lor fiind mai degrabă întâmplătoare sau parvenite pe filieră rusă. Traducerea din limba daneză, datorată generalului Radu Rosetti, include numai acele pasaje din rapoarte care se referă la trupele române. Sosit pe câmpul de luptă la începutul lunii iunie, el a asistat la trecerea Dunării de către armatele ruse și la luptele de la Nicopole și Plevna. Referindu-se la lupta din 18/30 iulie el preia informațiile oferite de partea rusă, afirmând că reduta Grivița 2 fusese construită ulterior acestei date, deși, conform șefului de Stat Major otoman, Muzaffer pașa și englezului W. Herbert⁴, care a luptat în armata turcă, ea exista înaintea acestui atac. Rușii încercau astfel să găsească o scuză la acuzația că nu i-au informat de la început pe români de existența acesteia. Cauzele ar fi, potrivit danezului, lipsa unui contact strâns și slaba coordonare între statele majore ale armatei ruse și române, insuficienta pregătire a acțiunilor de către comandamentul rus, drept care „executarea lor nu fusese destul de judicioasă”.

Imediat după declanșarea conflictului, Departamentul de război îl trimitea ca atașat militar al Statelor Unite în Rusia pe Francis Vinton Green, primul locotenent al corpurilor de ingineri din armata americană, cu misiunea de observator al

⁴William Herbert s-a angajat voluntar în armata turcă. Experiența acestei participări este subiectul a două lucrări: *The Defence of Plevna*, London, 1895 și *The Chronicles of a Virgin Fortress*, London, XDCCCXCVI.

operațiunilor militare. După deplasarea la Sankt Petersburg și îndeplinirea formalităților diplomatice, Green ajungea pe front, cu acceptul împăratului, la 5 august 1877, pe ruta Vilnius–Chișinău–București–Giurgiu–Zimnicea. De la această dată el a însoțit trupele ruse până în februarie 1878 și a fost martor al celor mai multe dintre confruntările cu turcii. Green nu era singurul observator militar străin acceptat pe lângă trupele rusești, evoluția conflictului și mai ales consecințele ce se prefigurau privind configurația Balcanilor, sporind interesul opiniei publice europene și nu numai și explicând dorința de a avea informații chiar de la fața locului. Pe tot parcursul campaniei, nota atașatul militar american, 18 ofițeri din Germania, Austria, Franța, Anglia, Danemarca, Suedia, Elveția, Japonia, Statele Unite ale Americii, dar și delegați din Serbia, România și Muntenegru, au fost atașați nominal Statului Major al marelui duce Nicolae și acreditați, la cerere, pe lângă „trupele pe care le-au ales”, beneficiind de „o generoasă ospitalitate” și de „cele mai complete facilități pentru a observa cursul evenimentelor”. Misiunea lui s-a încheiat un an mai târziu, în toată perioada întocmind rapoarte și adunând informații despre armata rusă, multe din ele regăsindu-se în cele două lucrări ale sale: *Raport on the Russian Army and its campaigns in Turkey* și *Sketches of Army In Russia*, ambele apărute la New York în 1879, respectiv 1880.

Printre martorii războiului ruso-româno-otoman se numără și agentul rus Konstantin Nicolevici Favrikodorov, care, potrivit propriei mărturisiri, s-a înrolat voluntar în armata țaristă mânat de recunoștința pentru noua patrie, dar și de dorința de a participa la eliberarea conaționalilor săi de sub dominația otomană. Grec, originar din Macedonia, așa cum afirmă, fost combatant în armata rusă în timpul războiului Crimeii, stabilit ulterior la Chișinău, Favrikodorov se prezentase, la sfârșitul lunii mai 1877, la Statul Major General al armatei ruse și, după contacte succesive cu colonelul I. A. Artamonov (șeful unităților de cercetași) și cu generalul Mihail Dimitrievici Skobelev (cel tânăr) care răspundea de activitatea de culegere de informații, a acceptat misiunea riscantă de a efectua o călătorie dincolo de Dunăre pentru a obține informații despre dispunerea trupelor turcești, armamentul lor, despre comandanți și șefi militari, dar și despre punctele fortificate existente în orașele de pe malul bulgăresc al Dunării. Cum primele informații ale agentului rus despre potențialul uman și de apărare al orașului Șiștov au fost obținute în prima decadă a lunii iunie 1877, iar traversarea Dunării de către armata rusă a avut loc pe segmentul Zimnicea-Șiștov, construcția podului militar desfășurându-se în intervalul 10–15 iunie, nu este exclus ca în alegerea locului de traversare a fluviului o pondere însemnată să fi avut și datele furnizate de Favrikodorov, ce aduceau în prim-plan slaba dotare cu tunuri a orașului de pe malul drept al Dunării și gradul de dezorganizare avansată al puținelor unități turcești aflate acolo.

Un statut incert are și un alt rus, Dimitrie Ivanovici Ilovaiski, din afirmațiile căruia aflăm că el mai călătorise în spațiul locuit de români, fără a preciza când, în

ce condiții sau dacă a avut sau nu o misiune. Panslavist înfocat, contrariat de înfrângerile suferite de armata rusă în bătălia de la Plevna din 30 august 1877, s-a deplasat în teatrul de operațiuni din Bulgaria pentru a vedea, cu ochii lui, care este starea de lucruri.

În schimb, tânărul chirurg australian Charles Snodgrass Ryan, ce se bucura de prietenia prințului Czertwinski, căpitanul gărzii însărcinate cu paza lui Osman pașa și chiar de încrederea celui din urmă, ne oferă informații din tabăra turcă, despre organizarea unui spital de război, munca de chirurg, ororile generate de conflict, bătăliile pentru cucerirea Plevnei, dar și despre principele Carol, trupele române și înzestrarea lor.

Spre deosebire de cei care au luptat în armata rusă sau au fost atașați pe lângă comandamentul rus și au însoțit diferite corpuri ale acestei armate și ale căror note, însemnări, jurnale de front sau scurte referiri la evoluția conflictului oferă informații în cea mai mare parte despre armata rusă, ofițerul norvegian Gunnar Solfest Flood vine cu aspecte, considerații și observații despre români. Angajat al Statului Major al armatei norvegiene în perioada 1871–1888, răstimp în care a fost prezent de două ori în România, Flood este autorul unor note zilnice despre realitățile din societatea românească în preajma proclamării independenței. Sosit la București la 9/21 decembrie 1876, unde avea să rămână până la 26 ianuarie/7 februarie 1877 și beneficiind de acceptul autorităților, a studiat în amănunt armata română și a înregistrat cu rigurozitate tot ceea ce a văzut și auzit. Călăuzit de căpitanul Romulus Magheru, din comandamentul Statului Major al Armatei Române, Flood a vizitat Școala Militară, uzina pirotehnică, Arsenalul armatei și atelierele, Cercul Militar, cazarma Malmaison. Potrivit notelor sale, armata română, alcătuită din cadre tinere, dar lipsite de experiență, avea unități permanente cu bună pregătire militară pentru paradă, dar și unități teritoriale complet lipsite de pregătire militară. Ofițerul norvegian constata că în capitala României existau spitale, școli, frumoase locuri de promenadă, iar animația străzii oferea un spectacol deosebit de captivant. Cel de-al doilea contact al lui Flood cu românii a avut loc cu prilejul luptelor de la Plevna, când a stat două luni în mijlocul trupelor române, începând cu octombrie 1877. După căderea Plevnei, timp de o lună s-a întors în București, pentru ca apoi să revină în Bulgaria și să ia parte la intrarea trupelor române în Vidin. În martie 1878 s-a aflat din nou în București, asistând la intrarea glorioasă a trupelor române în capitală. Însemnările ofițerului norvegian aduc un plus de precizie privind reușita unor acțiuni de pe frontul de la sudul Dunării. Astfel, din descrierea sa reiese că în 28 noiembrie 1877 românii au contribuit decisiv la eșecul încercării lui Osman pașa de a evacua întăririle din jurul Plevnei.

Pe lângă militari sau trimiși oficiali ai unor guverne din Occident, martori ai realităților din spațiul românesc, de pe frontul de la Dunăre sau din Balcani întâlnim și diplomați, cum este cazul consulului general al Greciei la București,

Cleon Rizo Rangabe. Plecat din București pe data de 22 noiembrie 1877, împreună consuli Franței și Belgiei spre frontul de la sudul Dunării, diplomatul elen a ajuns la Plevna după un drum lung, anevoios și plin de peripeții și a avut prilejul de a sărbători, alături de ofițerii și trupele române, cucerirea cetății. Unii dintre combatanții români, consemna diplomatul, membrii unor familii distinse și deținătorii unor averi considerabile, animați de un înalt spirit patriotic și de dorința fierbinte de a-și vedea țara liberă și independentă, „abandonaseră toate aceste avantaje pentru a răspunde la chemarea patriei”. Un întreg escadron de cavalerie era „alcătuit din tineri care, încă ieri, străluceau în saloane și care astăzi fac serviciul unor simpli soldați, cu cai englezești sau arabi, uimiți de soarta lor de acum”. Deosebit de impresionat de spectacolul teribil al ororilor războiului, prezent pretutindeni, Rangabe ne-a lăsat pagini pline de încărcătură emoțională despre refugiați, muribunzi, răniți și cadavre, dar și despre arme, muniții, animale abandonate, în agonie sau moarte, toate acestea putând fi întâlnite la tot pasul de-a lungul frontului.

În vara anului 1877 prestidigitatorul și jurnalistul ocazional, Alfred de Caston, pe numele său adevărat Antoine Aurifeuille, aflat în drum spre Franța, a ales să străbată Dobrogea într-un moment de cumpănă din istoria provinciei, măcinată de abuzurile administrației și trupelor otomane. Răscoalele populației din Balcani, declanșate încă din 1875, extinse și acutizate în anul următor, i-au încurajat pe musulmanii din regiune să întreprindă acțiuni împotriva populației creștine. Totodată guvernul otoman a distribuit arme voluntarilor mahomedani: cerchezi, albanezi și tătari pentru a preîntâmpina izbucnirea unei răscoale a populației creștine din regiune, fapt ce a multiplicat abuzurile împotriva acesteia. În lucrarea sa, *Voyage dans la Dobroudcha. La vérité sur les hommes et les choses*, Alfred de Caston ne oferă informații despre ultimele zile ale administrației și stăpânirii otomane a provinciei și despre trecerea ei sub administrația rusă. El consemnează abuzurile și jafurile bașbuzucilor și circazienilor asupra populației creștine, ce aveau loc sub oblăduirea și cu știrea lui Said pașa, guvernatorul provinciei. În partea a doua a broșurii descrie trecerea armatei ruse prin Dobrogea, ocuparea Măcinului, Isacpei, Tulcei și Babadagului, bătălia pentru Medgidia, trecerea provinciei sub administrația rusă.

Declanșarea crizei occidentale și acutizarea ei odată cu confruntarea armată dintre Rusia, România și Imperiul Otoman a născut o adevărată efervescență în rândul presei străine, cele mai mari și mai influente publicații trimițându-și pe teatrul de luptă un număr mare de corespondenți și reporteri de război. Potrivit unor contemporani, ei înșiși reporteri de front sau prezenți la fața locului cu diferite misiuni, numărul acestora s-ar fi ridicat la 80 din care 75, acreditați pe lângă comandamentul armatei ruse. Cei mai mulți erau trimișii unor reviste prestigioase de la Paris, Londra, Berlin, Viena, New York, Milano, Roma, Napoli, Bruxelles, unii dintre ei însoțind armata rusă până la sfârșitul ostilităților, alții fiind nevoiți să

renunțe la misiune din varii motive. Dintre aceștia, atașatul militar american la Sankt Petersburg, Francis Vinton Green, îi menționează pe J. A. Mac Gahan, mort de tifos la Constantinopol și F. D. Millet, trimiși ai publicației „Daily News”, pe E. M. Grant de la „The Times”, în vreme ce britanicul Archibald Forbes își încetează relatarea și prezența pe front revenind în Anglia după lupta de la Plevna din septembrie 1877⁵.

Frédéric Kohn Abrest, trimis special al ziarelor „Le siècle”, „Le Rappel” și „L’Indépendance belge”, Apollo Mlochowski de Belina, Dick de Lonlay, scriitor, publicist, desenator, trimis al gazetei „Moniteur Universel” și „Le Monde Illustré”, Marco Antonio Canini, prezent în Parlamentul României, în momentul declarației de independență, corespondent al publicațiilor din peninsula italiană: „Il Pungolo” (Napoli), „La Gazzetta Piemontese” (Torino), „L’Adriatico” (Veneția), „Opinione” și „Corriere della sera” (Milano), sunt câțiva jurnaliști ale căror relatări despre război pot fi consultate în volumul de față.

Pentru a obține acreditarea de corespondent de război pe lângă trupele ruse, solicitantul avea nevoie în primul rând de o scrisoare de recomandare din partea publicației al cărui trimis era, trebuia să răspundă de un diplomat atașat în Rusia, să depună trei portrete carte de vizită. Corespondenții și reporterii de război consemnează informații interesante despre ținuta și dotarea lor. Ținuta era simplă, ne spune Dick de Lonlay, „fiind cea a ofițerilor ruși aflați în campanie. Caschetă din pânză albă cu o apărătoare pentru gât, cu o cocardă militară rusă pusă în față, tunică de pânză albă cu nasturi de argint, pantaloni albaștrii cu dungă roșie, cizme fără piteni, înalte. Dacă nu ar fi fost banderola de mătase, de corespondent în culorile imperiale negru, galben și alb cu vulturul bicefal brodat în argint, pe care o port pe brațul stâng, aș semăna cu un brav ofițer de cazaci de pe Don”. În valiza de campanie, transportată de una din trăsurile regimentului, se găseau „câteva haine, pantofi de schimb, lenjerie, cămăși de mătase galbenă, mănuși, esență de opoponax”⁶, iar cu sine, în „ranițele impermeabile de la șa erau îngrămădite ustensile de toaletă, un castron de cauciuc cu perii și burete, o trusă de pansamente, un servici de campanie (cuțit, furculiță, lingură, ceașcă, farfurie de metal, toate aranjate unele în altele), tutun, țigări, pipa clasică a călărețului, tot ceea ce trebuia pentru scris și desenat, o mică lanternă”. La acestea obligatoriu se adăugau sabia, pistolul, dar și binoclu. Mijloacele de deplasare intrau tot în sarcina corespondentului, unii cu dare de mână având adevărate echipaje, invidiate de colegii lor cu resurse materiale limitate, erau nevoiți să închirieze cai sau căruțe de la localnici, de cele mai multe ori la sume exorbitante și care pe parcurs se dovedeau improprie pentru drumurile din România sau Bulgaria.

⁵ Francis Vinton Green, *op. cit.*, p. X.

⁶ Plantă erbacee mare din a cărei rășină se fac medicamente și cosmetice.

Deosebit de interesante și sugestive sunt paginile dedicate Bucureștilor, cunoscut de martorii străini în zile de mare încărcătură emoțională, de bucurie și sărbătoare: proclamarea independenței, vizita țarului și a marelui duce Nicolae, starea de spirit a populației față de război, atmosfera și pitorescul vestitului târg al Moșilor. În capitala României se resimțea tensiunea ce domnea în preajma izbucnirii războiului, în pofida bucuriei și entuziasmului locuitorilor la vestea proclamării independenței. Evenimentele majore ce se prefigurau cu repeziciune atrăseseră un număr mare de vizitatori, „o lume pestriță și cosmopolită, avidă de câștig: bancheri și agenți ce au cravate albe și ornate cu toate ordinele străine; străini de la aligatorul din Sudan până la cimpanzeul din Tunis, care are milioane, dar se împrumută cu cinci franci la băiatul de la hotel, aventurieri și așa-ziși ofițeri din toate țările, care au venit să-și ofere spadele marelui stat major rus, pe care l-a apărât să treacă Dunărea și să pătrundă în Bulgaria; toți acești viteji cavaleri umplu cafenelele cu vocile lor lăudăroase, dispărând fără zgomot la apariția unei căști verzi cu dungă roșie purtată de un ofițer rus”, constata Dick de Lonlay. Specula cu alimente și alte produse necesare frontului, plătite dublu sau triplu, a adus câștiguri mari furnizorilor armatei ruse.

Ca și volumele anterioare și cel de față oferă istoricului și nu numai lui, accesul la informația primară, care în cazul unor călători este deosebit de dificilă din varii motive (exemplare unice aflate în colecția unei singure biblioteci, lucrări care nu se găsesc în țară, depistarea acestora fiind rodul perseverenței colectivului de autori și colaboratori, bariere lingvistice).

Informațiile furnizate de volumul XI (1877–1878) al prestigioasei colecții *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea* oferă posibilitatea de noi investigații istorice datorită bogăției și varietății surselor documentare. Suntem încredințați că publicarea acestor surse narrative în traduceri, completate cu identificări și comentarii ce se găsesc în notele de subsol, este deosebit de utilă pentru specialistul interesat de investigarea secolului al XIX-lea și, în același timp, interesează și publicul larg care dorește să se informeze asupra istoriei moderne a românilor.

Daniela Bușă

Coordonator al volumului XI și al colecției
Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea, seria nouă

SUMAR

PREFAȚĂ		5
GUNNAR SOLFEST FLOOD	biografie	17
	text	18
CHARLES RYAN SNODGRASS	biografie	40
	text	41
I. I. ELETȚ	biografie	52
	text	52
FRÉDÉRIC KOHN – ABREST	biografie	73
	text	74
VSEVOLOD MIHAILOVICI GARȘIN	biografie	117
	text	117
WASHINGTON CARROLL TEVIS	biografie	125
	text	127
KONSTANTIN NICOLAEVICI FAVRIKODOROV	biografie	209
	text	210
APOLLO MLOCHOWSKI DE BELINA	biografie	227
	text	228
G. W. EKLUND	biografie	272
	text	272
EMIL SAYN-WITTGENSTEIN-BERLEBOURG	biografie	275
	text	275
GEORGES HARDOUIN (DICK DE LONLAY)	biografie	294
	text	295
ALFRED DE CASTON	biografie	351
	text	352
VASILI VASILIEVICI VEREȘCEAGHIN	biografie	380
	text	381
VLADIMIR MIHAILOVICI WONLARLARSKI	biografie	397
	text	397
VICTOR EDWARD LUDWIG TUDERUS	biografie	414
	text	415
ANTON REINHOLD VON ALFTHAN	biografie	422
	text	422
W. PALANDER	biografie	431
	text	431
CARL FERDINAND EMANUEL VON WAHLBERG	biografie	433
	text	433
DIMITRI IVANOVICI ILOVAISKI	biografie	437
	text	437
MARIUS SOPHUS FREDERIK VON HEDEMANN	biografie	442
	text	443
SERGEANT-MAJOR LEMMINKÄINEN	biografie	456
	text	456

AXEL LINDFORS	biografie	459
	text	459
A. W. LINDGREN	biografie	460
	text	460
RICHARD FRIEDRICH ALBERT VON PFEIL UND KLEIN-ELLGUTH	biografie	462
	text	462
CLEON RIZO RANGABE	biografie	470
	text	471
GOTTFRIED WALDSTEDT	biografie	497
	text	497
MARCO ANTONIO CANINI	biografie	503
	text	504
A<RMAND> B<ELIN>	biografie	519
	text	519
ARCHIBALD FORBES	biografie	525
	text	527
FREDERICK BOYLE	biografie	603
	text	604
INDICE		657
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR		685